

CONVORBIRI LITERARE.

ANUL V.

(1 MARTIE 1871—1 MARTIE 1872).

Redactor : *Jacob Negruzzi.*

IASSI 1872.

TIPOGRAFIA TH. BALASSAN.

CONVORBIRI LITERARE.

Apare la 1 și 15 a fiecărei luni.

Abonamentul pe unu anu pentru România liberă 1 galbenu; pentru Austria 6 fl; pentru Germania de Nord 1 galbenu, pentru Svițera, Belgia și Italia 15 franci; pentru Franția și Spania 20 franci.
Abonamentele se facu numai pe unu anu intregu; in Iassi la Tipografia Th. Balasan și la redacțiune, in Bucuresci la librăria Soccec et Comp.

S U M A R I U.

Cântecul Clopotului poezie de Schiller tr. de D. S. Vărgolici.

Copii de pe natură — Artistul dramaticu de D. I. Negruzț.

Studii asupra Maghiarilor de D. I. Slavici (urmare).

Bibliografie.

Correspondență.

—CÂNTECUL CLOPOTULUI.

(Traducere din Schiller).

Vivos voco. Mortuos plango. Fulgura frango

In pământu tare stă 'nțepenită
Forma de humă arsă in focu.
Ați pentru clopotu d'ioa'i menită!
Copii, la lucru! Ce stați pe locu?
Hai! sudori calde
Fruntea să scalde,
Lucrul să facă maistrului nume;
Dar de sus vine harul in lume.

Lucrului greu care noi ilu pregătimu,
Vorbă grea cu dreptul i se potrivește;
Dacă noi cu vorbe bune-o insoțim,
Atunci mai voioasă munca naintesce
Să luăm dar sama cu 'ngrijire mare,
Ce poate-o putere slabă intocmi;
Desprețuitu trebui omul mișelu care
In veci la ce face nu scie gândi.

Asta pe omu poate să-lu împodobească,
Deaceea își are judecata sa,
Pentru ca in peptu-i adânc să simțească
Lucrul ce cu mâna lui a face vrea.

Răpede lemne de bradu luați
Bine uscate, și'n focu le dați,
Pentru ca para greu apăsată,
In gura hornei groznic să bată.
Arama ferbeți,
Cositoru puneți;
Cleioasa schijă in curgeri line
Să se strecoare, cum se cuvine.

Ce'n adâncu groapă in pământu săpată
Poate clădi mâna de focu ajutată,
Clopotul de-aceasta, sus din casa sa
Nouă mărturie cu glasu ne va da.
Trăi-va al nostru lucru multă vreme,
Și a multor oameni urechi va lovi,
Și mult împreună cu cei triști va geme,
Mult al rugăciunii graiu va insoți.
Ce jos pregătesce sourta schimbătoare
Omului ce nasee pe acestu pământu,
Ese din corona astă lucitoare
Ce tot mai departe sună cu glasu sfântu.

Vădu beșici albe in sus cum saru,
Bun! in mișcare masele paru.
Iute! cenușă să asvêrlimu,
Astfelu topirca noi o grăbimu.

Spuma afară!
De tot să peară!
Pentru că schija fiindu curată,
Curatu și glasu-i a fi să poată.

Căci cu sunetu veselu și de serbătoare,
Ea privesc'e'n lume copilul iubit,
Care'n t'ei începe a vieței carare
Legănatu in brațe de-unu somnu liniștitu ;
A lui sorți de jale ori de norocire,
Ei ascunde încă vremea'n negri ceți ;
A duiioasei mame gingașă'ngrijire
Privighează rața dragei dimineți. —
Răpede sbornu anii ca răpeși săgeți. —
Băetul de fată fuge cu'ngănfare,
Plinu de focu s'aruucă pe-a vieței căi,
Vrea cu bătu'n mână lumea să'ncunjoare, —
Străinu vine-acasă la părinții sei.
In a tinereței mândră dimineată,
Ca unu chipu din ceruri cădută fiindu,
Nevinovăția roșindu a ei față,
Elu vede fecioara dinainte-i stându. (—
Unu suspinu atuncea din peptul sen scoate —
Suspину fără nume — singuru rătăcindu
Și ochii lui gingași in lacrimi scaldându
Cu-ai sei frați sburdalnici a mai fi nu poate.
Al ei pasu urmează plinu de rușinare.
Ea'i dă țioa bună, elu e fericitu ;
De pe câmpu eulege cea mai mândră floare,
Ca să'mpodobească dorul lui iubit.
O doru de plăcere, o, dulce sperare
O timpuri de auru a ănt'ei iubiri!
Deschisu atuncci cerul ochiului se pare,
Inima se'mbată de dulei fericiri.
O! de ar put' vecinic să rămăe'n floare
A iubirii tineri vreme'ncântătoare!

Cum încep' țevele a se părli!
Vărguța'ntr'eu eu am să moiou ;
Dacă stecloasă ese'napoi,
Spre turnatu schija gata va fi.
Hai! copii nu stați,
Degrabă cereați,
De poate face ceea ce-i tare
Cu ce-i slab, bună împreunare.

Fragidul cu asprul in unire stându,
Și ce e puteruc cu ceea ce-i blând,
Din a lor unire naseu sunete bune.
Să vadă dar cei ce vecinic se'nsoțescu,
Inimele dacă bine se unescu.

Nălucirea trece, căința rămăue.

Măndre ghiirlande impodobescu
Sinul miresei celu feciorescu,
Când schija'n aeru resunătoare
Pe oaspeți chiamă la serbătoare.

Ah! cu această veselă oară,
Și raiul vieței odată sboară;
Colanul, v'elul de-oparte'i pusu:
Cu ele visul plăcutu s'a dusu.

Patima scade,
Dragostea ține;
Floarea jos cade,
Dar rodul vine.

Barbatul are de datorie
Cu viața'n luptă vecirie să fie;
Trebue să umble și să lucreze,
Să intocmească, să resădească,
Roadă s'adune cu hărnicie,
Cu ghibăcie să indrăsnească,
Cătându norocul ca să-lu v'eneze.

Curgu in nesfirșire atuncci darurile,
Prețioase bunuri umplu coșerile,
Locul se'tinde, crescū inc'perile,

Soția scumpă și credincioasă,
Fiilor gingași mămă duiioasă
Ocărmuesce vesela casă.

Cu'nțelepciune ea stăpănesce,
In casă toate le chibzuesce;
Pe fete'nvață la ascultare,
Pe băetu dulce ilu sfătuesce,
Și totdeauna stau in mișcare
Mănele numei sirguitoare.

Muma cu simțu'i de rândueală,
Măresce-a casei chiverniseală.

Lăși mirositoare de comori sunt pline,
Firele se'nșiră răpede pe fusu;

Albu ca și om'etul in curate serine,
Inul stă in teancuri peste lână pusu.
Cu binele, lustrul, frumosul s'unescu:

Vecinic soția nu s' odihnesce.

De pe culmea casei, in lungă catare,
Tatăl își intinde ochiu'n departare,
A lui fectoire vesel numerându;

Elu privesce stălpii in afară stându,

Șurele'i cu pâne ticsit încărcate,
 Și a lui coșere de mană — atârinate,
 Priu a sale lanuri vântul suflându lin ;
 Ș'astfelu se fălesce de'ncredere plinu :
 Tare ca pământul pe-a lui temelie,
 Stă a casei mele măreață mândrie,
 Scutită de-a soartei crude amăgiri ! —
 Totuși cu ursita, cea des schimbătoare,
 Cine poate face trainici însoțiri ?
 Căci nenorocirea grabnicu pasul are.

Bun ! schija poate a fi turnată ;
 Frumos frântura e colțorată,
 Dar noi să curgă n'o vomu lăsă,
 Până la ceruri noi ne-omu rugă.

Dopu'n sus inte !

Domnul s'ajute !

Cu fumu, prin toartă ea'și face locu,
 Și cade'n valuri negri de focu.

Cu puterea'i, focul omului priesce,
 Când o privihgează și o domolește
 Și câte ela face, și câte formează
 Puterei aceste ceresci datorează.
 Dar e'ngrozitoare puterea cerească,
 Când a ei cătușe poate să sdrobească.

Incotro-l place ea se ridică

Aceast'a firei liberă flică.

Amar ! Când lanțul ei aruncându,

Ea fără pedici tot mereu crește,

In uliți, unde lumea foesce,

Infricoșatul pojaru vërsându !

Căci a naturei puteri urescu

Totu ce-ale noastre mâni întocmescu.

Din nori se scurge

Harul cerescu,

Și ploaea curge ;

Și tot din nouri cu nepăsare

Fulgerul sare.

Auđiți glasul din turnu cum sună ?

E o furtună !

In flacări pare

Ceru'nvëlitu ;

Dar nu'i al țilei focu strălucitu !

Ce sgomotu mare

Tună pe drumu ?

Aburii sboru.

Para se'naltă pe stâlpi de fumu

Pe de asupra ulițelor,

Iute ca vântul in sus crescându,

Ca din a horuei gură eșindu

Aerul arde, bărnelc pãrie,

Ușele crapă, steelele sfãrie,

Copii țipă, rătăcescu mamele,

Plăngu dobitoacele

Sub dărmături ;

Toți fugu, aleargă, scăpare cată ;

Noaptea ca ziua e luminată ;

Mănele'n lanțuri lungi se unescu :

Pe întrecute

Cofele sboară : — in aeru iute

Valuri de apă sara și țişnescu,

Furtuna vine infuriată,

Văjje urlă, flacăra cată ;

Prin roade-uscate para plesnesee,

Cade 'n coșere pliu încărcate,

Și peste-a casei bărne uscate ;

Cu a ei suflare par'că vroesce

Intregu pământul in sus să-lu smulgă,

Și să-lu răpească in a ei fugă.

Ea se lungesce pe ceru mereu

Ca și unu smeu ! —

Fără sperare

Omul cerescei vroinți supusu,

Uimitu privesce, și 'n nemișcare

Cum a sa muncă toată s'a dusu.

Pustiitu de focu,

Stă intinsul locu,

Vijeliei crude patu ingrozitoru,

In bortele goale a ferestelor

Spaime locuescu,

Și norii din culmea înălțimei lor

In nuntru privescu.

Omul cu jale,

Ăncă odată

Spre groapă cată,

Unde zacu toate muncelc sale.

Apoi ia voiosu in mână bățul seu de călătoru.
 Multe i-a răpitu lui focul selbateu și îngrozitoru:
 Dar o dulce mângăcre fața lui inveselesce:
 Elu numeră imprejuru'i capetele ce iubesece:
 O cerească bucurie! nici unu capu scumpu nu
 lipsesece.

In pământu masa toată-i intrată;
 Norocu! Cu dēnsa forma e plină.
 Frumos veni-va ea la lumina,
 Dibacei trude să dea respłată?

Dar prin turnare,
 Forma când sare?

Ah! când isbānda blānd ne zimbesce,
 Poate e' al soartei rēu ne pāudesce!

Pământului negru noi incredințāmu
 Munca ce in sinu-i sfāntu o astupāmu;
 Samānă sāteamul de-așteptare plinu,
 Că alui sāmēnță cu haru va 'ncolți,
 Dac' așa vroința Cerului va fi.
 Dar altă semēnță mult mai prețioasă,
 Noi māhniți ascundemu in tăcentu-i sinu.
 Ș' așteptāmu ca eară din săcriu să easă,
 Ca să inflorescă spre unu traiu mai līnu.

Din turnu cu jale
 Greu cade'n vale,
 Și zboară'n vēntu.
 Glasu de mormēntu

Clopotu'nsoțesce tristu și plāngētoru,
 In drumu-i de pe urmă pe unu călătoru.

Ah! e soția cea mult duioasă,
 Ah! este muma cea credincioasă,
 Ce domnul negrii impărății
 Din brațe-o smulge soțului ii,
 O smulge dintre dragii copii,
 Ce'n floarea vieței ea či nāscuse,
 Ce ea la peptu-i cu'nduioșare
 Crescēndu, voioasă mumā-i vēduse.
 Ah! ale casei verigi iubite,
 Pentru vecie sunt desunite;
 Căci intre umbre locașu-i are
 Ea, ce a case-i mumā eră;
 Lipsescē dulcea-i ocārmuire,
 Și neadormita ei îngrijire,

In goala casă va resună
 Strāinătatea fără iubire.

Clopotul pān-ce se vā reci,
 Lāsați și munca a s' odihni
 Paserea'n frunțe cāntă frumos:
 Ca ea să facemu traiul voiosu.

De-o stea resare,
 Fără pasare,

Calfa se lasă de lucrul seu:
 Stāpānul trude are merou.
 Ear călătorul ce se găscosece
 Departe'n codru, pasul grābesce
 Voiosu spre dulce bordeiului seu.
 Oile'n staulu intră sbi:rāndu;

Vitele'n turme,

Ridică colbul pe a lor urme,
 Și vinu rāgēndu,
 Obicinuitul ocolu umplēndu.

Inuntru greu

Cāruța intră bine 'ncārcată
 Cu frumosu grāu.
 Pe snopi culcată
 Stă o ghirlandă
 De nii de flori,

Și sprintenu māndrii sācerători
 Sboară la jocu.

Ulița, piața, se liniștesce;
 L'al luminārei priinciosu focu,
 Locuitorii casei s'adunū;
 Se'nchide poarta orașului.

Neagră e fața
 Pământului;

Dar neagra noapte nu îngrozesece
 Pe omul bunu;

Ea pe rei numai inspāimāntează,
 Căci ochiul legii treazu privighează.
 Sāntă orānduială, venită din Rain,
 De haruri bogatē, tu cu ușurință
 Pe cei de-opotrivă legi după vroință
 Căci tu temelie la orașe-ai pusu,
 Pe cameni din cāmpuri in ele-ai adusu,
 Fācēndu-i să uite selbatecul traiu.
 In a lor bordee tu blānd ai intratu,
 Și cu obiceiuri dulci i-ai invēțatu:
 Ș'a țerei iubire (scumpă legătură)

Este tot a mâncii tale țesătură.
Brațe mii se mișcă fără incetare,
Puterile toate li se desvêlescu.
Și stăpâni și calfe încrează'n unire,
Sub a libertății sfântă ocrotire
Fie-eare'n locu-i este mulțămîtu,
Desprețuitorul e nesocotitu.
Pe cetățanu munca ilu împodobesce,
Cerescele haruri munca'i respălătescu;
Dacă strălucirea pe Domnu ilu einstesece,
Măni sirguitoare pe noi ne ciustecu.

Pace de iubire,
Veselă 'nfrățire,
In veci să v'opriți

Peste târgul nostru, și să-lu stăpâniți!
Niciodată ȕiua să nu se ivească,
In care urgia cruntelor bătăi
Liniștea s'alunge din acêste văi,
Ori bolta cerească,
Unde-acum a serei rațe colorate
Se joacă voios,
Orașele noastre, sau a noastre sate,
Să o lumineze cu focu fiorosu!

Iute! — acum forma puteți sfărma,
Căci implinit'a menirea sa.
Irima, ochiul să stea uimitu,
De lucrul care bine-a eșitu.
Ciocanu'nvêrțiți,
Mantaoa zdrobiți!
Dacă vremu schija s'o ridicămu
In bucăți coaja să sfărămămu.

Căci forma stăpânul poate să o strice
Cu luare-aminte, și când timpu'i ȕice;
Dar vai! când arama in riuri de pară,
Ea singură rupe a le sale teare:
Cu pocnitu de tunetu, orbescu ciudoasă,
Ea in sus asvêrle plesnita ei casă;
Pare-a fi o gură deschisă de iadu:
Toate dinainte'i s'aprindu, peru și cadu.

Nu poate acolo v'o formă să nască,
Unde puteri oarbe domnescu fără frêu
Binele nu poate ca să înflorească,
Când poporul singuru sfarmă lanțul seu.
Amar! când materii de focu dătătoare
P'incet in orașe s'au ingrămăditu;
Și poporu'și rupe ferul cu 'ntărtare,
Și s'ajută singuru intr'unu chipu cumplitu.
De rescoal'a schijeii funie-i smuncită,
Cu șgomotu in doage bate limba ei;
Și ea, ce la glasuri de pace-i menită,
Dă atunce semnul crudei silniciei.
Atunci libertate, frăție resună:
Cetățenii pacinici arma'n mâni apueu,
Sub bolte, in uliți lumea se adună,
Ucigașii cărdari umblă, vinu, se ducu.
In hienă atunce femeea'i schimbată:
Ori ce grozăvie e jocu pentru ea;
Cu dinți de panteră ea pe dușmanu cată,
Inima de vie vrêndu a-i sfășiă.
Nimicu sfântu pe lume nu se mai găsesce,
A cerului temeri pe nime n'oprescu;
Omul rêu pe omul bunu inlocuesce,
Urgiile toate in voie domnescu.
Cumplit e să sparii somnul leului,
Mai strașnic inhață colțul tigrului,
Anșe dintre groaze groaza cea mai mare
Este însuși omul in a sa turbare.
Vai de acei care, celui orbu din fire
Puu in mâni făclia sfântei luminări!
Ea lui nu-i luesce, — varsă pusteire,
Și'n cenușă face orașe și țeri.

Se'nveselesce aȕi a mea frunte!
Priviți! ca steaoa de dup' unu noru,
Din coaja schijeii mândru grăunte
Ese-acum netedu și lucitoru.
De sus până josu
Ca ȕiua-i frumosu
Chiar și curata armelor placă
Pe meșteru poate măritu să'lu facă.

Hăi ! Copii intrați
 Inuntru eu toții și in rânduri stați.
 Clopotul noi astăzi vremu să-lu botezăm !
Concordia fie numele ce'i dăm.
 Elu vecinic la dulce și sfântă unire
 Să cheme comuna plină de iubire.
 Aceasta să'i fie singura chemare,
 Lui orânduită de-al seu făcătoru :
 Sus deasupra vieței noastre schimbătoare,
 Pe cerul albastru, sub cortu zimbitoru,
 Aproape de tunetu in veci să plutească,
 Cu-a stelclor lume să se mărginească.
 Și elu să ne fie glasul diu ceru trimisu,
 Cum este gramada luceferilor,
 Ce insoțescu anul cu cunuui incinsu,
 Măriudu pe al lumii bunu stăpănitoru.
 Numai pentru lucruri mari și trăitoare
 Să elatine limba-i frumoșu suuătoare ;
 Și cu aripi răpeși pe elu ceasu cu ceasu,
 Să loveasc'a vremii neobositu pasu.
 Soartei să'imprumute glasul seu frumosu ;
 Deși fără sufletu, făr' indnioșare,
 Elu să insoțească cu a lui mișcare
 Jocul vieței noastre greu și schimbăciosu.
 Și precum aușul nostru fără veste
 Sunetu-i atinge, ș'apoi pere'n vântu
 Astfeliu elu s'arete că nimicu nu este
 Statornicu, din căte avemu pe pământu !

Furia tare cu toții trageți ;
 Clopotu-afară din groapă scoateți ;
 Impărăția sunetului,
 Vēzduhul fie locașul lui.

Ilai ! răpede ! sus !

In mișcare'i pusu,

In tērgu s'aducă tot veselie,

Pace ăntēinl sunetu să-i fie.

S. G. Vărgolici.

COPII DE PE NATURĂ.

ARTISTUL DRAMATICU

In două catigorii foarte deosebite una de alta se impartu artiștii dramatici Români. Ȃn-

tēia se compune din acei ce se credu oameni superiori, cu talente artistice extraordinare, a doua din oameni simpli care nu se credu nimica, ci joacă pe teatru fiindcă sunt plătiți pentru această treabă. Acești din urmă sunt in deobște funcționarași subalterni in vre o cancelerie oare-care, prin urmare așa de rău și de neregulat plătiți, încât se vēdu siliși de a mai căuta și alte căi prin care să câștige mijloacele trebuincioase pentru viață. Peste vară, viața fiindu mai puțin costisătoare, lefușoara lor tot le cam ajunge, dar earna, când nevoile cresc și se inmulțescu, atunci în lipsă de alte chipuri de câștigu, ei se urcă pe scenă, devinu artiști dramatici și se înfășoază inaintea publicului celui mare cu această nobilă profesiune care, pe cât se scie, contribue atât de mult la înălțarea simțirii și cugetării unui poporu. Cu toate aceste ei sunt modești și nici exteriorul, nici vorba lor nu sunt pretențioase : ei sunt supuși și ascultători cătră directorul și regisorul trupei și chiar cătră artiștii din categoria ăntēia. Invēțătura și crescerea lor nu sunt tocmai bogate. Ei sciu ceti : ori ce manuscriptu, cât de rău ar fi scrisu și cu ortografia cea mai fantastică, ei ilu desleagă cu ușurință ; ei sciu scie, in modu caligraficu și răpede ; ei cunoscu destul de binișor cele pentru regule ale aritmetice ; pe lângă aceste au mai invēțatu și catechisul, de și l'au uitatu acuma, decând au părăsitu școala primară, și inșfirșitu au mai cetitu in momente neocupate novele, anecdote și poesioare prin cărticele rătăcite și foiletoane de jurnaluri. Aceste invēțături le sunt inlestulătoare pentru cariera nobilă ce și-au alesu, ear cunoscințele ce poate le mai lipsescu, ei le culegu din sfa-

turile ce le dau directorul și regisorul, și din observarea jocului celui minunat al artiștilor naționali celor mari. Pe directorul trupei îl venerază cu deosebire, căci el le plătesce lefa și din această cauză, drept recunoștință ei mai fac adese ori trebi care nu sunt ale lor, de exemplu: când în canțelarie superiorul lor nu-i observează, ei pun condițiile și hărțile la o parte și copiază roluri pentru teatru; apoi în casu de lipsă, facu pe suflor, sau pe mașini-tu, mișcându căruța ce însemnează tunetul, ori aprinzându fitilul ce reprezintă fulgerul ș. c. l. La nevoie mare, ei ajută chiar pe artiștii cei însemnați să se îmbrace, în pompoasele lor costumuri de eroi. -- Ori ce rol cu care i-ar însărcina directorul ei îl învață destul de bineșor pe dinafară. Fie acela rol de amoretu fericit sau nefericit, de stăpănu ori servitoru, de bătrănu ori téněru, de omu crudu ori blăndu, ei îl recitează consciințios cu acelașu glasu și tonu cu aceeași ridicare de mână, cu aceeași imobilitate a feței. În deobște acestu artistu nici nu cunoasce piesa în care joacă nici se interesează de întregul ei, elu își știe rolul și aceasta ei e de ajunsu. Ce are elu să se incurce în lungi cetiri și meditari: nici timpul, nici plecarea nu-lu eartă. Abie scapatu din canțelarie, elu se pune acasă pe unu scaunu și-și învață rolul până ce crede a-lu cunoasce, ș'apoi îl recitează sara pe scenă, ș'apoi se culcă, fără a mai gândi sau visă despre teatru. Adouă și elu reincepe aceeași activitate și o îndeplinește cu aceeași consciință.

Cu totul altfelu e artistul, dramaticu celu mare. Acesta poartă plete lungi, e rasu la față și umblă în deobște cu haine negre și legătoare albă; pe deasupra aruncă în

modu pitorescu o manta largă, ear capul și-lu acopere cu o pălărie de pislă cu margini largi. Mersul seu e legănatu și privirea i se perde în nouri. Rare ori elu coboară ochii sei asupra muritorilor ce întâlnesc pe stradă. Pentru ce ar face aceasta? Ce are elu comun cu deșii? Nu-i elu (de câte-va ori pe săptămână, timpu de câte-va oare) erou, căpitanu de bandiți, ori în casul celu mai nefavorabilu, dăc și marchizu? În rolurile ce joacă elu totdeauna viteazu, mărinimosu, totdeauna gata de a se jertfi pentru idei mărețe și pentru persoane scumpe lui, prin urmare cât este elu (de câte-va ori pe săptămână, timpu de câte-va oare) mai presus de ceilalți oameni, în care domșce mai mult egoismul și interesul!

Elu se crede născutu artistu dramaticu știindu că toate geniile cele mari au primitu talentul lor ca daru de la natură. Deaceea elu nici nu-și învață rolul, ci se încrede în geniul seu care îl va însuflă în sara reprezentației prin inspirare divină. La repetiții elu merge rare ori și când se duce, elu cetește numai rolul seu, căci are convingerea că e o pierdere zadarnică de a juca în toate formele, fără să fie publicu față care să lu aplauzeze. Cunoscințele sale nu sunt mult mai întinse decât cele ce are actorul-funcționarășu, numai că elu a fostu odată în viața lui timpu de câte-va zile la Paris și atunci s'a deșteptatu, atunci a văduțu că și elu are merite artistice înalte. Mergendu acolo la unu bunu teatru, asistându la reprezentarea unei frumoase drame ori comedii și văduțu cătu e de bunu jocul actorilor și cu cătu interesu ascultă publicul, elu și-a șișu în sine că nu e mai rău actoru decât cei vestiți din

Paris și că, dacă publicul Român nu are o luareaminte atât de religioasă, e vina publicului, nu e vina sa. Astfeliu decând a fostu la Paris, artistul nostru e încă mult mai mulțămitu de sine decât înainte, deși tocmai această călătorie i-a înădușitu poate puțină plecare pentru arta dramatică ce avea, căci de atunci elu nu mai are nici o mișcare naturală pe scenă. De atunci inchipuindu-și că au atinsu cea mai înaltă culme a artei dramatice, elu numai poate vorbi cu glasul ce i-a datu firea, ci, sau șoptese pîntre dinți, încât nime nu-lu aude, sau strigă și țipă de fiue urechile ascultătorilor, mai virtos in momente ce aru trebui să fie pasionate, pentru a face efectu mai adăncu.

Mișcările sale corespundu vorbirei; elu ține in deobște mânia pe spadă și figura sa e amenințătoare, căci așa crede elu că trebuie să fie figura unui erou. Deaceea adese ori in scene de amoru când rostese cuvintele: *Te iubescu Doamnă*, elu are aerul de a voi să ucidă pe femeea ce iubescu: mânia stingă se razimă pe spadă, mânia dreaptă e întinsă ca și cum ar voi să dică: *Ești afară!* și sprincenele sale sunt increșite. Altă dată când amenință pe cineva cu moarte, elu ridică amundoue mânele și ochii in sus, încât pare că vrea să se inchine cătră ceru. Se va întâmpla să rostească cuvintele: *sunt obositu, dă-mi unu paharu de vinu ori să-mi tragă trăsura*, răcnindu așa de tare, încât resună teatrul. — Când nu scie rolul seu, lucru ce i se întâmplă mai totdeauna, in timpul ce-i trebuie pentru a ascultă pe sufloru, elu bojbăescu tonuri neînțelese, inchipuindu-și că cu această manoperă va amăgi publicul.

Numai tragediile ei placu comedia ei pare

unu lucru pre neînsemnatu pentru a luă vre unu rolu in ea. Chiar din tragedii, elu disprețuesce pe cele clasice, dacă se întâmplă ca vie una sa fie tradusă in limba noastră, lui e convinu numai acele unde sunt lupte, ucideri, dueluri, pesceri, codri și pustiiuri fiindcă in aceste are roluri de efectu. Aici elu poate răcni, gesticulă, scoate sabia sau pistolul, poate umblă cu mânele prin përu, poate resturnă mese și scaune, poate leșină, muri și ucide pe timpu de tuncetu și trăsnetu. Chiar limba in care acestu soi de tragedii sunt traduse ei place. Atunci când nici publicul nici elu, nici chiar celu ce a tradusu piesa nu înțelege nimicu, atunci elu e mare, atunci e imposantu. Cu ce putere și energie declamă elu frase cum e următoarea:

„O Dumnezeu meu, dumnezeul meu putinte! pentru ce nu strafigi cu fulgerul tãu atatputiute, anima de corupțiune a acestei fi a perdițiunii care imortală ca și tine perpetuează crimine'e fără pietate divină și le acumulează in sinul seu umplutu cu abisuri infernale!

La aceste frase care-i placu așa de mult, elu mai adauge, când nu-i paru destul de puternice, și alte predicate tari, avendu o deosebită predilecție pentru adjectivele *teribilu* și *grozavu*. După dënsul frasa de mai sus ar sună astfeliu:

O! Dumnezeu meu, dumnezeul meu putinte și grozavu, pentru ce nu strafigi cu fulgerul teu teribilu și atatputinte, anima de grozavă corupțiune a acestei fi a teribilei perdițiunii. care imortală ca și tine perpetuează grozav criminele fără pietate divină, teribilă, și le acumulează in sinul seu umplutu grozav cu abisuri teribile, infernale!

La frazele cele simple, elu mai adauge câte unu „*pentru*“ spre a le face mai dramatice și le da mai multu efect. Elu ȃice totdeauna cu tonu declamatoru: „*Trebuie pentru ca să mergemu!*“ așu voi *pentru* ca să me'n-țelegi“ —voiu *pentru* ca să-lu omoru! — toate aceste cu gesticulări furioase. „*Haidemu pentru ca să eșimu!*“ strigă elu și, necunoscându-și eșirea, de vreme ce n'a făcutu repetiții, ese cu pași gigantici pin mijlocul unui părete.

Raportul între acestu mare artistu cu directorul și regisorul nu este așa de armoniosu ca acelu al actorilor celor mici. Pe regisoru nu-lu ascultă niciodată, nici vra să i se esplice cum va fi scena întocmită, nici pe unde va trebui să între ori să easă, căci toate aceste elu își inchipuesce a le sci de la sine. O privire de disprețu e singurul seu răspunsu cătră nenorocitul regisoru care ar cuteză să-i dee vre o esplicare sau povățuire. Pe urmă ănsă, când caută în stinga fereastă pe care a să se arunce și aceasta e în dreapta, sau voindu a fugi de cineva ese tocmai prin ușa prin care persoana evitată intră și se lovesce cu aceasta peptu în peptu, sau ia zidul drept ușă și de aceste incurcături publicul ride, atunci vina e a regisorului care nu și-a făcutu datoria și artistul umple culisele cu muștrările și tânguirile sale. — Directorul earăși nu e pentru dănsul decât o persoană de care e în dreptu a se plănge totdeauna. Odată nu-i convin: rolul:

„Cum, domnule directoru, unu asemenea rol voiți a mi-lu încrediațu mie? Dar de cine mă luați, să-mi compromitu eu talentul? Ce va ȃice publicul care mă adorează, când va vedă că eu care am jucatu pe regele sau contele...

Conv. lit. No. 21.

cutare, mă voiu înjosî până a reprezenta pe unu simplu căpitanu, sau pe unu omu din poporu? Niciodinioară nu voiu primi acestu rol!

Altă dată nu-i place costumul:

„Cum, domnule directoru, asemenea manta discusută și recusută de trei ori imi dați mie și credeți că voiu ju ă? Ori dați-mi costumuri nouă potrivite cu rolul și jocul meu, ori nu me urcu pe scenă!

„Cum, domnule, va ȃice în altu casu, D-voastre nu voiți a-mi da salariul meu pe doue luni înainte; ce? găndiți că voiu fugi? dar caracterele eroice ce am reprezentatu nu vĂ sunt o destulă garanție că sunt omu onestu și demnu de încredere?

Altă dată arată pe la ameăți că s'a îmbolnăvit și că nu va juca în acea ȃi — facă directorul ce-i va plăcĂ. Acestu diu urmă umblă desperatu ca să-lu poată înduplică să se însănătozeze, cel puțin pentru câte-va oare, ori cearcă să înlocuească piesa cu alta și se chinuesce astfelu fără sfirșitu.

Interesantă este și epoca în care directorul își tocmesce actorii; atunci pretențiunile marelui nostru artistu sunt minunate.

„Căt imi propuneți pe luna, domnule directoru, patruȃeci de galbeni? Ha! ha! ha! Mie care am înființatu rolurile cele mai însemnate, mie care am strălucitu în marchiza de Seneterre, care am creatu pe Don Cesar de Basan, care . . .

— Rolurile aceste sunt franceze, nu le-ați creatu D-voastre!

„Pre bine, dar cercetați dacĂ vre unu actoru francezu a înțelesu vreodată aceste caractere precum le-am înțelesu eu. Eu i-am văȃut ju cĂndu la Paris, și cu toată modestia, potu ȃice că mi-ar fi rușine dacĂ vreodată eu . . .

— Poate, dăr nu-mi dĂ mâna a vĂ plăȃ mai mult.

„Pre bine, voi scrie prin jurnale voi face apelu la publicu, la acestu publicu ce am încântatu așa de des și vomu vedè de nu va protestà unanîm contra acestor patrușeci de galbeni. . . .

Bietul directoru nu scie cum să-lu mai impace.

Momentele cele mai grele ale directorului sunt ănsă când mai mulți din artiștii dramatici cei mari s'au încăeratu la gâlceavă. Se vede că natura nu iartă ca oameni geniali să poată trăi în armonie, căci individualități așa de puternice și de extraordinare sunt totdeauna exclusive și prin urmare despotice. Deaceea nicăiri nu se vedu atâtea certe și intrigi ca între actori — singuru' directorul scie cât e de greu de a i impacă pe toți. Când doi artiști mari se ieu la harță, tabloul e frumosu: Amundoi ieu pose eroice sprijinindu și trupul pe piciorul stăngu și întinđendu pe celalaltu înainte; capul, în jurul căruia flutură undoasele plete ilu ținu în sus, brațele lor gest culează și din gură amundoi lasă a curgeriuri de injurii măudru declamate. Directorul stă în mijlocu vrěndu a-i împacă, ear la o distanță potrivită ăi incunjoară artiștii dramatici de categoria a doua drepti și nemișcați cu brațele sau încrucișate sau spânzurate în jos și fără altă expresiune în fisionomie decât o zimbire ironică care sboară grabnic peste buzele lor. Unu pictoru ar face în asemenea casuri studii interesante.

Care este ănsă viața privată a artistului dramaticu? Când se insoară, elu ia întotdeauna o artistă însemnată ca și dănsul și amundoi au piesele și rolurile lor din care nu esu cu nici una prețu. Când remăne liberu, artistul trăescă în locande publice cu paharul de vinu dinainte. Această bēutnră are, după aplausurile publicului, cea mai mare atragere pentru

dănsul, căci ea ilu mănține în naltele regiuni nălucitoare la care ilu ridicase și triumfurile scenei. Deaceea elu împreunează ămbele plăceri: cu lumea inchipuită din capu, elu se urcă în lumea inchipuită a scândurilor teatrale și îndreptează astfeliu prosaica noastră viață. Dacă i se observă că ar trebui să părăsească acestu obicei care nu ar fi nobilu, elu susține cu puternice argumente că atunci joară mai bine când mintea ăi e cam neguroasă, fiindcă atunci afectele pasionale se desvălesc în toată puterea lor. Atunci glasul — ăice elu — e mai bărbătescu, ochii mai cu focu, trupul mai mlădiosu, figura mai mobilă. Adese ori publicul ăi dă dreptate, întărindu-lu în această convingere prin aprobările sale și deaceea marele artistu nu se mișcă decât de ăi locul veseliei la acelu ăi gloriei și de la acestu din urmă la celu de'ntăiu, făcěndu astfeliu viața umană mai poetică.

În ideile sale politice și sociale, artistul e democratu înverșunatu. Meritul singuru trebuie prețuitu, recunoscutu și resplătitu — ăice elu — acele calități superioare ce dă natura, nu acele ce au înființatu oamenii. Clasele sociale care sunt considerate ca superioare sunt obiectul disprețului seu, căci aceste nu frecventează decât puțin teatrul naționalu și se rostescu în modn discuviințătoru asupra lui. Această societate, după artistul nostru, nu are gustu, ea disprețușce totu ce este naționalu pentru a lăudă totu ce este străinu și prin urmare nu se poate asemena în meritu și simțire cu acea nobilă și generoasă parte a publicului care umple galeria și parterul, publicu care nu-și permite niciodată a critica și scie a-și manifesta eutusiasmul seu.

Ca tot păměnteanul din țile noastre și artistul dramaticu are dorința și ambițiunea de a figură, cu o cifră oare care în budgetul

statului. Dar cum? Sfătuindu-se cu mai mulți reprezentanți însemnați a politicei celei înalte democratico-naționale care a făcut gloria poporului Român în timpurile mai noue, s'a găsit chipul cu ușurință: Tineritul trebuie să învețe a declamă și a avea gesturi frumoase, pentru acestu scopu trebuie să se creeze pe lângă cutare școală catedre de mimică și declamațiune, care apoi să se încredințeze marelui artistu care va deveni și profesorul. Acolo domnul profesor — actoru va espune teoria mimiceii ilustrând-o cu exemple practice și va declamă și învăța să declame pe școlari. În acestu chipu copii învață arta cea mare și și-o apropriează. Deși băeții nu se facu toți actori totuși declamarea cea mândră și producătoare de efectu o păstrează. Ea este bună pentru ori ce profesiune, pentru advocați la barou, pentru oratori politici la tribună, pentru învățători pe catedră, chiar pentru jurnaliști care, dacă nu vorbescu, cel puțin scriu în tonul celu declamatoru și în acestu chipu limba Română devine mai plină, mai rotundă, mai sonoră, mai mândră. Aceia din tineri însă care se dedeau artei dramatice urmează exemplul învățătorului lor și astfel viitorul teatrului naționalu nu are teamă de a căde din culmă înaltă la care a ajunsu.

Fericită țară! ca prin minune ai ajunsu cu mijlocul bugetului a avea oamenii cei mai însemnați în toate științele și în toate artele dar culmea cea mai înaltă și în modul celu mai grabnicu ai atins-o în arta dramatică!

Iacob Neyruzzi,

Studii asupra Maghiarilor.

IV.

(Urmare)

Constituțiunea maghiară.

Nu e aici locul de a intra mai adânc în însemnătatea vieții agronomice. — Momentul în care unu popor pune cea de'nțăi sămânță în pământu, e ruperea cu trecutul și începutul unei vieți nouă. Nouă gândiri, nouă raporturi și nouă interese se ivescu din o sămânță simplă și reformă viața cu o răpejune vulcanică din temelii până în cele mai întâmplătoare forme ale ei. — Celu, ce a sămânțat, are unu interesu, până acuma necunoscutu, că numai elu să și secere; pământul, care până acuma nu a avut nici unu prețu, capătă în ochii omului o valoare deosebită; însăși puterile sale sufletesci și fizice numai acuma le scie omul prețu pe deplin. — Rădăcinele, ce esu din sămânța aruncată pe fața pământului, nu leagă numai planta resărită, ci totodată și pe omu de pământu: sămănătorul va rămâne instinctiv lângă sămânțatura sa — și și va face unu cortu care să-lu scutească de vifore. Se înțelege că această înpământenire la unu popor întregu nu va urma deodată, ci numai succesiv, într'o bucată anumită de timpu. Maghiarii au avut trebuință de doi secolu și mai bine — spre a trece definitiv printr'acestu procesu.

În vremea, în care maghiarii au devenitu unu popor agricolu, și celelalte sfere ale vieții s'au dezvoltatu. Slăbindu, în luptele cu religiunea creștinească puterile păgânismului, și crescându tot pe acestu timpu puterea u-

nor singuratici din poporu, aplanarea conflictelor au trecut de la „*Táltos-í* la acești puternici; deci dreptul a eșitu de sub scutul religiunii. Deja in secolul X vedemu, că maghiarii litiganți cearcă împăciuire la acei pușini din grupele lor, care prin puterile lor spirituale, prin bunătatea lor sufletească, ori prin bogățiile, ce le posedu, și-au câștigatu o autoritate generală, sau poate chiar și demnitatea de conducători in lupte. Judecându aceștia după datinele, ce poporul le păstră in sufletul seu ca moștenite de la străbunii sei, judecata lor eră susținută și garantată nu numai prin aderenții personali ai judecătorilor, dar și prin voința generală a poporului. — Așa dreptul apare întâia oară ca expresiune mijlocită a unei voințe comune.

E foarte natural, că conducătorii au sciutu exploată favorurile pozițiunei lor. După ce maghiarii au inceputu a semăna, numai o parte foarte mică a pământului fū ocupată de ei; cea mai mare parte remase oareși cum comună. — Această parte comună și-o însușirē apoi conducătorii cu incetul — și anume așa, — că la inceputu condiționară ocuparea pământului de la invoira lor, eară mai târziu de la primirea oareși-cărora obligațiuni.

Intâmplându-se aceste pe nesimțite, conducătorii, in poporu nu au pututu da de nici o rezistență, fiindcă zaceă mult-pușin in interesul fie-cărnia, ca pământul să nu se ocupe după placul privatu. — Devenindu conducătorii pe și ce mergeă mai puternici, ei făcurē unu pasu mai departe și prefăcurē datina de a-i împăciui, intr'unu dreptu: ei se făcurē din unu organu al dreptului unu

isvoru de dreptu. Așa la nceputul seculului XI fie-care conducătoru eră domnu absolutu al grupeii sale.

Până când numai singuraticii domnescu, cei domniți sunt egali; nu esistă nici o clasă socială, fiindu însă, că fie-care dintre domnitori are unu interesu de a domni, domnitorii, conduși de acelașu interesu, se voru alia, își voru intruni puterile spre susținerea domniei lor, — de locu ce se va redică vre o rezistență contra ei — și așa se nascu clasele sociale — spre a da neegalității o putere permanentă. — Unu omu moare, o clasă trăesce sufletesce. Așa numiții principii maghiari, *Arpád*, *Zoltán*, *Tacsony* și *Géza*, nu au pututu avē influență asupra poporului intregu decăt mijlocit prin conducătorii singurateci; raportul intre ei și ceialalți conducători, — in casul celu mai favoritoru, — a fostu o vasație foarte lăncedă, de ordine însă numai ocașională, deci otărită prin împrejurările momentului. — *Dietele*, despre care vorbescu cronicarii maghiari, nu au pututu fi dară alta decăt o convenire spre a se înțelege impreună asupra chestiunilor de interesu comunu pentru conducători; decisiunile unor asemenea adunări nu au pututu avē rigoarea legii, fiindcă nu era o putere, care să poată silii pre fie-care, chiar și pre conducători, a li se supune. Ar fi trebuitu ca principele să dispună despre puterile celorlalți conducători, ori ca însuși elu să aibă puteri mai mari decăt oamenii sei, ca elu să poată fi autoritate supremă.

La anul 997 fiul lui Géza, Istvan, creștinu, crescutu in cultura germană de atunci, urmează tătănē-seu in conducere. Deja Géza,

prin atingerea sa cu statele vecine, și-a câștigat o pozițiune preponderantă între ceilalți conducători. Stefan care avu de soție pe o nepoată a împăratului germanu (romanu), de sfetnici pe unii din cei mai de frunte barbați ai timpului seu și de aderenți pe Ritterii veniți cu soțiile lor, împreună cu soldații lor, — nu numai susțină această preponderanță, ci o și redică chiar la valoare absolută. Răzematu pe puterea ce o aduse din străinătate, lui nu-i fû greu a face celule pasu spre întemeierea unui stat magharu: *) condițiunile erau toate date; era numai lipsă de unu omu aptu spre a le combina și a forma din elementele date unu întregu otăritu. Dacă Stefan nici nu ar fi intru tu în sine calitățile cerute de acestu scopu, elu le află pe deoparte în sfetnicii pe de alta în Ritterii, sei — care de la începutu lucrăre printr'ensul.

În viața socială ideea statului numai atunci se arată pe deplin, dacă raporturilor sociale li se dă o formulare pozitivă; spre a forma unu statu se ceru trei condițiuni temelnice: margini teritoriale anumite, unu organismu pozitivu pentru formarea și esecutarea voinței comune, și conștiința comună despre necesitatea de a trăi împreună. — Fiindu aceste condițiuni în parte deja date: meritul lui Stefan zace într'aceea, cumcă elu le combină și imputernici.

Venindu sfetnicii germani ai lui Stefan în Ungaria, ei identificăre poporul magharu cu celu germanu și privire, — naturalminte, — toate raporturile din punctu de vedere ger-

manu. Această privire se reflectează din întreaga activitate a lui Stefan; episcopate — după tipicul celor germane, o copie nefericită a comitatelor (Grafschaft, Gaugrafschaft) din împériul romanu și sistema feudalismului cu vasalitate — din literă în literă. Se înțelege, cumcă toate aceste au fostu nisce forme deșerte pentru unu poporu, care cutrieră de pe unu plaiu pe altul.

Insemnate nu au pututu ajunge aceste instituțiuni decât într'atâta, încât ele s'au pututu acomoda vieței concrete a poporului, ori încât viața însăși li s'a pututu acomoda lor. Comitatele nu au fostu create prin constituțiunea dată de Stefan; ele s'au fostu formatu cu încetul deja înainte de anul 1000 d. Or. Pentru grupele deosebite cu conducătorii lor în frunte a fostu mult puțin indiferent, dacă Stefan li-a decretatu unu nume, ori nu. Raporturile au remasu deocamdată tot acelea. Despre vasalitate, în înțelesul germanu al cuvântului, la începutul domniei lui Stefan, nu a pututu fi vorba: fiecare comite era unu domnu. A fostu însă raportu vasalicu între Stefan și Ritterii, cărora li-a făcutu donațiuni. Dacă mai târziu vre-unul dintre domnii comiți maghiari nu au voitu să stee în raportu vasalicu, Stefan l'a silitu cu ajutorul vasalilor sei să joare; ear dacă n'a juratu, l'a alungatu și a pusu pe unu credinciosu al seu în locul lui.

În genere — Stefan a făcutu cu conducătorii grupelor, ce au făcutu aceștia cu singuraticii din grupele lor. Și ori-ce nedreptate devine prin usu o lege sfântă.

Despre afacerile interne ale grupelor (comitatelor); Stefan nu s'a îngrijitu: Condu-

*) Înainte de Stefan nu era statu maghiaru; elu a datu atât margini teritoriale cât și constituțiune.

cătorii (comiții, föispán) au avutu indatoriri anumite, pre care au cercatu să le implinească după placul lor.

Dreptul privatu, intrucăt Stefan s'a ocupatu de elu, se restringe la oareși-care norme generale, ce se referează la raporturile religioase și morale. (La urma urmelor — numai in lumea de ađi e cu puțință ca înțelepții unui poporu să creadă, că vor putè face pe unu intregu poporu să nu cugete mai mult romănesc, ci franțuzesce. — Stefan pare a fi fostu mai înțeleptu decât urđitorii fericirii romăne.)

In constituțiunea dată de Stefan aflămu doue elemente fundamentale: partea formală imprumutată din dreptul germanu și adusă pe cât se poate in armonie cu viața maghiară, și partea materială, care in cea mai mare parte a fostu numai o formulare pozitivă a datinelor populare. Amëndouē aceste părți au trebuit să rămână, fiindcă pe deoparte poporul maghiaru in starea sa primitivă nu putea să se impedece in formalități, pe de alta — partea adevărată a dreptului eră tot aceea de până acuma. O atreia parte mai eră încă in dreptu: legile, ce Stefan le-a primitu de la germani fără a ține contu de viața poporului, legi pentru raporturi încă neesistente și ale căror spiritu sta in contradicere cu gândirea poporului. — Aceste nu au pututu păși in viață decât după-ce raporturile, pe care aveau a le regulă, se introduserē in viață, ori gândirea poporului, sub influența noui viețe, se modifică in favorul lor.

Organisarea bisericei, împărțirea țerii in episcopate, a fostu o procedură arbitrară, care numai prin reslețirea și întărirea creștinismului a pututu ajunge la putere de viață.

Si acum câte-va observări in privința părții materiale a constituțiunei lui Stefan.

Ca rege, Stefan și-a datu sie putere absolută in constituția sa: atât legislativa cât și esecutiva; elu eră domnul tuturor oștirilor in țară. — Constituția impunea foștilor conducători, comiților, indatorirea de a urmà regelui, impreună cu feciorii lor, in toate luptele, ce regele aveà a le purtă cu vecinii sei. — Drept resplată pentru această sarcină comiților li se dedeà domnia peste comitate, (care intr'altu chipu au avut'o și până acuma) și pozițiunea privilegiată in viața de statu; ei erau sftnicii regelui in cercu mai largu și esecutorii tuturor ordinelor mai nalte.

Jurisdicțiunea, administrațiunea și poliția in comitat le singuratece eră unu dreptu, pre care comiții ilu esecutau neinfluențați de rege.

Nu poate fi indoială, cumcă maghiarii deja sub domnirea lui Stefan, au ținutu diete formale. Despre o reprezentare la aceste diete nu se poate vorbi; ele au fostu conduse de „magnates,” „az ország jobbjai” (boieri.) adecă de comiți și episcopi. — La inceputu aceste diete nu au pututu constà din mai mult decât 100—120 membri, fiindcă numărul funcțiunilor de rangu mai naltu nu eră mai mare. Scimu însă, cumcă la toate popoarele din datoriile publice a funcționarilor mai mari, fiindu ele unite cu unu venitu considerabilu, se făcurē drepturi publice, eară mai târđiu chiar drepturi private, cu pretenția de a fi moștenite: printr'ac. stu procesu trecù și viața maghiară; comiția doveni o demnitate cu dreptu ereditaru, ba mai târđiu nici nu se cerù, spre a fi magnatu, o funcțiune din cele mai nalte, ci numai origine mag-

natică și unu domeniu mare. Așa a crescutu apoi numărul celor ce compuneau dieta. — Intr'altu chipu să nu confundămu aceste diete cu parlamentele moderne: când regele eră mai puternicu decât magnații sei, dieta eră o adunare, in care se promulgau legile date de rege; când regele eră mai slabu, dieta eră locul, unde magnații se adunau spre a scoate de la rege noue donațiuni și noue privilegii. — Interese adevărat comune foarte arare-ori au venitu in asemenea adunări pe tapetu. Dacă regele a avutu trebuință de bani și de oștiri, elu a conchematu magnații spre a se invoî cu dănșii.

Comitatele au fostu de la inceputu o corporațiune autonomă. Oea mai parte parte a locuitorilor de prin comitate erau oamni liberi, nimenui supuși decât regelui și funcționarilor sei. Ei nu plăteau dări, nu purtau sarcine publice: singura indatorire a lor eră a sta cu armele in mână in ajutorul regelui, când patria eră in pericolu. — Aceasta eră nobilimea comună (Röz nemesség,) ce constă din maghiarii reamși încă liberi și din străinii ce fură privilegiați de rege. Toate drepturile lor constau in autonomia comitatensă: față cu statul ai nu aveau decât datoria sus-atinsă și dreptul negativu de a nu fi domniți.

O mare parte din locuitorii din comitate, in decursul timpului au devenitu economic independentă și supusă clasei magnaților. Toți aceia, cari in lipsa pământurilor au fostu si-iți de a se aședă pe pământurile dechiarate de magnați că sunt ale lor, trebuiră să primească oareși-care indatoriri față cu domnii pământului. Mai târziu domnii de pământu de clarare și pre unii din cei liberi de ai lor, și dacă acestea n'avură destulă energie ori putere spre a resista, ei deveniră, prin usu, supuși. La urmă, chiar insu-și regele făcū

donațiuni la comunele libere spre a-și câștiga aderenți in momentele decisive. — Așa numărul supușilor, care la anul 1000 d. Ch. era foarte micu, deveni in totu seculul mai mare. Acestea sunt „jobagii“ sau supușii domnesci.

Ca rezultatu definitivu aflămu, că prin constituția lui Stefan se formară trei clase in Ungaria: una care nu lucra nimicu, ci trăcā pe spatele altora, alta, care lucrā numai pentru sine, și alta, care prin lucrarea sa trebuca să se susțină nu numai pre sine, ci totodată și pre clasa nelucrătoare. A-fară de ăsta clasă, jobagilor a fostu acea, care singură a trebuitu să dea statului condițiunile pentru esistența economică, numai ei au plătitu dare.

Până ce trebuințele maghiarilor, ale curții și a le statului au fostu mărginite, starea jobagilor a fostu ușor de suportatu. Toate aceste trebuințe s'au inmulțitu ănsă pe ți ce mergeă; soartea jobagilor trebui dară să devină din ți in ți mai nesuportabilă.

Constituția lui Stefan nu vorbesce despre popoarele nemaghiare, ce pe timpul acela, — ar fi făcutu parte din Ungaria. Asta ar fi o dovada neresturnabilă că constituția nu a făcutu d'osebire de naționalități. Această interpretare mi se pare încă rătăcită, — fiindcă deosebirea nu a trebuitu făcută; ea era deja dată. Cu siguranță apodictică se poate dar conchide: că constituția lui Stefan a fostu făcută numai pentru poporul maghiaru; popoarele nemaghiare trăeau lângă maghiari nu ănsă împreună cu ei. Acesta e punctul de vedere, din care trebuie să purcedemu spre a ne pute esplică in modu indestalătoru desvoltarea constituției unei maghiare.

România, slovacii etc. nu au pututu face par-

te din comitatele maghiare, fiindcă ei nu au făcutu parte din grupele maghiare. Atât românii cât și slovaci au trăitu în banatele, capitanele și districtele lor, chiar și în secolii mai târșii, o viață autonomă. Csák máte, Zápolya, Dragoș banii Severinului, ai Timișului și capitaniii districtului cetății de peatră ne-o dovedescu asta pe deplin. — Nemaghiarii numai prin colonisări au pututu deveni locuitori ai comitatelor; tot-așa au devenitu ănsă și maghiarii supuși ai districtelor, dacă ei au părăsitu comitatele. Cumcă la aceste popoare nu au pututu esistă tot acelu dreptu rezultă la urma urmelor și din eterogenitatea sufletească și deosebirea de viață a lor.

Să privimu în specialu la românii ce locuescu ađi în Ungaria. Toate comitatele române afară de Satmaru, Maramureșu și Bihoru, au făcutu până în seculul XVIII parte din Transilvania. Cătră comitatul Aradului s'a anexatu pe incetul câte o părțică din comitatul Zărandului, ce făceă până la anul 1863 parte din Transilvania. Comitatul Solnocului asemene numai acuma se anexă cătră cătră Ungaria. Așa dară Românii, care locuescu în aceste trei comitate (Arad, Zărand, și Solnoc.) au fostu pe timpul lui Ștefan locuitori ai Trantilvaniei și nu au avutu a face cu constituțiunea lui Ștefan.

Dragoș părăsesce sub Ludovic celu mare Maramureșul împreună cu o mare parte a Românilor sei: o dovadă că numai Ludovic celu mare încearcă de ăntăia-oară o domnie peste ei,

Cetatea de peatră nici, ađi nu e comitat, nici ađi nu e comite, ci capitane.

Românii din Bihor sunt parte anexați

parte colonisați. Comunele anexate avcau privilegie înainte de 1848.

Banatul Timișanu a fostu cea mai puternică autonomie română.

Românii din Satmar și de pe lângă Ungvar au făcutu parte din Maramureș până și în secolii mai târșii.

Ioan Slavici.

(Va urmă)

BIBLIOGRAFIE.

Dimitrie Prunescu referentu statisticu în minist de Int. Dicționaru topograficu și statisticu a României cuprinđendu descrierea a 20,000 nume proprii teritoriale... precedatu de Geografia și statistica țerei—opu aprobatu de minist. de Inst. și Cult. 1 vol. 8 mare 1872, Buc. Socec et. Cie pr. 4 l. n.

Moroiu, căpitanu. Istoria infanteriei din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre 1 vol. 8. Bucur. Socec et. C-ie 1871, pr. 4 l. n.

Theodor A. Miller, În Iassi, romanu originalu. București, 1871, pr. 2 l. n.

Sub tiparu. *Mihail Cogălniceanu*. — Cronicile României sau litopisiștele Moldaviei și Valahiei a doua ediție cu note biografice, mai multe cronice nepublicate ăncă și ca adaosu Tablele istorice a României de la 1766 până la 11 Fevr. 1866. 5 vol în 8 mare Bucur. Impr. Națională. Pr. prenumerățiunei 40 l. n. — Liste de prenumerare la toate librăriile.

CORESPONDENȚĂ.

D-lui N. P. în S... Primiți mulțămirila noastre sincere. Vomu publică neintârșiet.

Red.